

Nieuwe Denker des Vaderlands Marjan Slob: Het is volwassen om niet alles van jezelf te tonen

Lodewijk Dros 16 maart 2023

Marjan Slob is vanaf april de nieuwe Denker des Vaderlands. Ze wil ‘ruimdenken’, huilt van praatprogramma’s en heeft bedenkingen tegen transparantie.

Twee weken bedenktijd had ze nodig. Om met haar man te praten, met een paar vrienden, en met enkele filosofen die zelf hebben meegemaakt wat het betekent als je ‘ja’ zegt op de vraag om Denker des Vaderlands te worden.

In haar Utrechtse zolderwoning spreekt Marjan Slob (1964) haar nieuwe functie langzaam uit: Denker des Vaderlands. “Het klinkt archaisch, ik moet er een beetje om lachen. Tegelijkertijd weet ik dat het een sterk begrip is. Het is een persona, een rol die jou vormt, en die jij zelf ook weer verder ontwikkelt. Het is een ernstig spel. Op een profane manier voel ik me geroepen en uitverkoren.”

Geroepen, maar u zei niet meteen ‘ja’. Wat was uw grootste bedenking?

“Een vriendin zei: ‘Zal het je niet te veel bevangen?’ Ik wil mezelf ook niet overschreeuwen. Daar liggen mijn grootste bedenkingen. De debatcultuur staat me tegen.”

In praatprogramma’s vliegen de voors en tegens van de gasten catchy en snappy over tafel, dat hoort bij het format. Gaat u daar opdraven?

“De debatcultuur gaat ervan uit dat je tot meer inzicht komt door voors en tegens zo scherp mogelijk tegen elkaar af te zetten, terwijl ik denk dat inzicht zo meestal niet groeit, en dat in een echt gesprek de toon en openheid veel belangrijker zijn dan stoere stellingnames.”

Met zo’n lange zin wordt u niet meer uitgenodigd.

“Jammer dan. Ik ben geen filosoof geworden om op tv te komen, maar om filosofie te bedrijven. Ik zoek de langere lijn. Natuurlijk: de uitdaging voor een publieksfilosoof is om die zo kort, helder en toegankelijk mogelijk te verwoorden, en daar wil ik me van harte voor inzetten. Maar als er een ander spel wordt gespeeld, dan bedank ik ervoor.”

U bent de zevende Denker. Uw voorgangers kozen een eigen programma - als ‘tegenderker’, als ‘tussenderker’, als ‘meenderker’. Welke route stippelt u uit?

“Ik kies voor ruimdenker.”

Hoe kwam u op dat idee?

“Een jaar of tien geleden heb ik Daniel Sarewitz gesproken, een geoloog die wetenschappelijk adviseur voor Amerikaanse politici was geworden. Hij vertelde mij dat de realiteit ‘objectief overdadig’ is: zo uitbundig dat niet één manier om de realiteit te vangen alle kennis kan opleveren.

Die ‘objectieve overdaad’ is me altijd bijgebleven. Ik heb veel gewerkt voor kennisinstituten die de politiek adviseren, zoals het Planbureau voor de Leefomgeving en het Centrum voor

Ethiek en Gezondheid. De hoop is dan dat wetenschappelijke kennis wel duidelijk zal maken welke politieke beslissing er genomen moet worden. En dat is volgens Sarewitz al te naïef. Hij bedoelt niet dat wetenschap onvermijdelijk subjectief is, of dat wetenschappers ook maar door belangen worden gedreven. Nee, zijn punt is dat de werkelijkheid zo uitbundig is dat je er heel veel verschillende ‘ware’ verhalen over kunt vertellen.”

'Absolute transparantie staat haaks op vertrouwen.' Beeld Werry Crone

Sarewitz adviseerde politici. Wat kunnen zij met die uiteenlopende verhalen?

“Die verhalen lokken uiteenlopende en soms zelfs tegengestelde politieke maatregelen uit. Dat zag je bijvoorbeeld terug in de verschillende manieren waarop landen de coronacrisis te lijf probeerden te gaan. Lockdowns of juist niet, bejaarden eerst vaccineren of juist zorgpersoneel. Allemaal verschillend beleid, allemaal enigszins ondersteund door wetenschap.

“Ik denk dan: in situaties met zoveel meerstemmigheid, ook vanuit de wetenschap, kun je gewoon niet weten wat het meest effectieve beleid zal zijn. Je zult dan moeten koersen op je waarden. Precies daar is de politiek voor.

“Ondertussen vind ik dat beeld van objectieve overdaad ook gewoon mooi. De realiteit is nooit helemaal te bevatten, zo groot en gul! Dus past ons bescheidenheid, en ruimte voor allerlei pogingen om ons een voorstelling van de realiteit te maken. Pogingen van wetenschappers, maar ook van kunstenaars. In de manieren van doen van activisten, ondernemers en ambachtsmensen zitten trouwens net zo goed zinvolle voorstellingen van de realiteit verpakt.

“Al helemaal verbijsterend vind ik het om tot me door te laten dringen dat dieren onze wereld op nog weer een heel andere manier kennen. Op dezelfde aarde leiden zij heel andere levens. En wij zitten de dieren gruwelijk in de weg. Dat dolfijnen constant over onze menselijke herrie in zee heen moeten schreeuwen, dat is toch verschrikkelijk?

“Maar goed, ik vind het dus vooral een bevrijdende gedachte dat de realiteit altijd meer is dan je je als mens voor kunt stellen. Dat geeft mij een gevoel van ruimte.”

Zou u als Denker niet op moeten trekken met de Dichter des Vaderlands?

“O, wat een leuk idee! Filosofie heeft een logische kant, waarbij het gaat om strakke argumenten. Maar filosofie heeft ook een musische kant, die gaat over nieuwe woorden vinden om een ander deel van de realiteit door te laten klinken. Die kant heeft mijn belangstelling, en komt er soms bekaaid van af.”

U doet me denken aan een cardioloog die met een ballonnetje een vernauwde kransslagader oprekt, zodat het hart weer zuurstof krijgt. Een denkende dotteraar.

“Ja! Dat is een prachtig beeld. Je verhelpt een belemmering, zodat alles weer door kan stromen.”

Hoe haar manier van filosoferen eruitziet? Liever dan een opinie te ventileren wil ze helderheid brengen. “Mensen vliegen elkaar soms in de haren zonder goed te snappen waarom het gesprek zo heftig wordt. Ik denk dat dit vaak gebeurt omdat ze elkaar verwijten maken op grond van vaagwoorden. Dan is de ander niet ‘solidair’ genoeg of zoiets.

“Als filosoof beklop je die woorden, en maak je ze preciezer. Solidariteit is een mooi begrip, maar wie moet nu solidair zijn met wie, en wanneer? Moesten jongeren in de coronacrisis solidair zijn met ouderen, of andersom? Waarom? Welke waarden en overtuigingen zijn daarbij in het geding? Pas als je dat helder hebt, kun je een goed gesprek voeren. En dus een goede politieke beslissing nemen.”

“Ruimdenken is voor mij óók een fysiek thema”, zegt Slob. In haar werk voor kennisinstituten merkte ze dat de grote politieke vraagstukken van nu vaak een strijd zijn om de ruimte. Simpel: waar een natuurgebied is, is geen ruimte voor een varkensboer. Waar rivieren mogen overstromen, kun je geen huizen bouwen.”

Wie bepaalt dan wat we met welke grond kunnen gaan doen?

“De klassiek-liberale oplossing ‘doe jij jouw ding, dan doe ik het mijne, binnen de marges van de wet’ werkt niet meer. Je kunt niet een eindje verderop gaan zitten om daar jouw eigen ding te doen, want die ruimte is er gewoon niet. We zullen dus moeten kiezen wie wat mag doen in de beperkte ruimte die tot onze beschikking staat. Die keuzes kunnen we maar beter maken op basis van een goed verhaal over onze gezamenlijke toekomst.”

U hebt geschreven dat een filosoof een ‘afstandelijke trooster’ is. Hoe gaat u als nieuwe Denker de natie troosten?

“De troost zit ’m niet in te zeggen: alles komt goed. De filosoof erkent dat we kwetsbaar zijn, dat we uiteindelijk stuiten op het niet-weten. Als mens besef hebben van je bestaan is prachtig - een wonder - maar dat besef kan soms ook pijn doen. Ik denk dat alleen al die erkenning troostend is. Die existentiële pijn is niet te verhelpen, maar je bent in ieder geval niet alleen.”

Laten we het even over een ander begrip hebben: transparantie. Dat is een toverwoord in politiek, journalistiek en media. Maar u bent daar in *De lege hemel* nogal kritisch over. Waarom mag ik niet alles van u weten?

“Dank je de koekoek! Bij goed communiceren hoort dat je eerlijk bent, maar ook dat je niet alles laat zien wat er in je omgaat. Soms omdat je daarmee te veel aandacht vraagt, en dat is gewoon onbeleefd. Soms omdat je bepaalde dingen maar beter nog even voor je kan houden, omdat ze nog onrijp zijn. Soms omdat het niet in jouw belang is dat een ander alles van je weet, bijvoorbeeld tijdens onderhandelingen. Het is volwassen om niet alles van jezelf te tonen.

“Omgekeerd is het essentieel dat er een ruimte is waar ik, met mensen die ik vertrouw, mezelf toon. Een soort intieme proeftuin waar ik kan experimenteren met een onrijp idee, waarin ik mezelf een beetje kan laten gaan om te kijken wat er dan komt, om dat dan eventueel te corrigeren. Zonder zo’n intieme setting is vernieuwing onmogelijk. Alleen in een zekere beslotenheid durf je echt creatief te zijn. Als je weet dat alles gelijk op straat ligt, kruip je in je schulp.”

Toch roepen media en politici iedereen ter verantwoording.

“Natuurlijk moet je als volwassen mens verantwoording kunnen afleggen over je daden, en al helemaal als politicus of bestuurder. Maar ik vind dat we het hen te moeilijk maken door alsmal transparantie te eisen. Zij moeten leven in het angstige besef dat zij afgerekend kunnen worden op elke, misschien onbeholpen poging om een of andere politieke patstelling vlot te trekken. Daar klap je toch van dicht! Absolute transparantie staat haaks op vertrouwen. Het is een gevaar voor ruimdenken.”

Ruimdenken

Marjan Slob heeft ‘ruimdenken’ als doel gesteld voor haar periode als Denker des Vaderlands. Ze onderscheidt daarin drie facetten:

1. Politiek

Ruimte maken voor meerstemmigheid. Openheid van geest. Je begrip oprekken, zodat ook waarden en ervaringen van anderen in je denkruimte passen.

2. Fysiek

Ruimtelijke krapte maakt dat ambities elkaar in de weg gaan zitten. We kunnen letterlijk niet genoeg ruimte maken voor ieders wensen en ambities, zoals het klassieke liberale programma dat zo graag ziet. Wat dan te denken en te doen?

3. Spiritueel

Dankzij hun voorstellingsvermogen kunnen mensen de ruimte verkennen. Dat is prachtig – zolang je je niet loszingt van de aarde. Heb de grond onder je voeten lief. Zie je sterfelijkheid onder ogen.

Socratesbeker

Marjan Slob (Giessenburg, 1964) studeerde psychologie en filosofie en deed een opleiding journalistiek. Ze was hoofdredacteur van tijdschrift *Humanist*, werkte voor adviesorganen als het Planbureau voor de Leefomgeving en Centrum voor Ethiek en Gezondheid en is verbonden aan het Rathenau Instituut, de staf deltacommissaris en de Onderzoeksraad voor Veiligheid.

Met *Hersenbeest* (2016, over brein en menselijke geest) won Slob de Socratesbeker voor het beste filosofische publieksboek. *De lege hemel* (2020, over eenzaamheid) haalde de shortlist van die prijs, en won de J. Greshoff-prijs voor literaire essays.

Lees ook:

Paul van Tongeren: ‘In een crisis heb je niets aan optimisme’

Paul van Tongeren was de vorige Denker des Vaderlands. Tijdens zijn denkerschap spelen drie crises op: corona, Oekraïne en klimaatverandering. [Hoe houden we het daarin uit?](#)